

łoby się zlikwidować miasta metodą przyłączenia go do prowincji. I o jaką prowincję chodzi? W tekście mowa o dwu: Macedonii I oraz o Macedonii II.

Rażą wyrażenia typu *peryferyjne centrum* (s. 14), *zapowiedź tytułu* (s. 32), *tło (...)* *odwołujące się do...* (s. 39), *ufortyfikowanie i odnowienie administracji* (s. 42), *miasto z własnym terytorium* (s. 139, w innym miejscu: *miasto i jego terytorium* -s. 140), *samoistna analiza kontekstu* – cokolwiek miałyby to znaczyć (s. 158), itp. To zresztą uwaga bardziej do redakcji technicznej wydawnictwa, niż do Autora, podobnie jak zastrzeżenia do *Indeksu*, który jest niepełny i, co gorsza, niekiedy wprowadza w błąd (*vide np. hasło Sycylia*).

Niekonsekwentnie stosowane są zasady spolszczania imion i nazw greckich. Z jednej strony mamy *Doroteusza*, a z drugiej *Germanosa* (s. 130) i *Anysiosa* (s. 167), *Demetriusza* (s. 172 i in.), ale *Catellianusa* (s. 13 i in.) itd. Czasami Autor nie może się zdecydować jaką formę przyjąć, zatem na tej samej stronie jest *Viminacium* i *Wiminacjum* (s. 56 i p. 162). Mam też wątpliwość co do odmiany nazw obcych z dodaniem polskich końcówek, czego sztandarowym przykładem jest *Justiniana Prima*. Nawiasem mówiąc chciałabym wiedzieć, dlaczego pierwszy człon jej nazwy został spolszczony (*Justyniana*), zaś drugi pozostawiony w wersji oryginalnej (*Prima*, nie zaś *Pierwsza*).

Na koniec pozwolę sobie na jedną uwagę pozamerytoryczną. S. Turlej ma dość irytującą manierę odsyłania odbiorcy do innych swoich tekstów bez informacji o jakie konkretnie chodzi lub do tekstu książki bez wskazania konkretnego miejsca. W przypisach co i rusz czytamy *ten problem omawiam w innym miejscu*, *omawiam ten problem w innym opracowaniu*. Apeluję do Autora o większą w przyszłości życzliwość dla czytelnika, który wszak nie musi znać całej jego twórczości.

Teresa Wolińska

Ivan Božilov, *Bългарската архиепископija XI-XII век. Spisăkăt na bălgarskite архиепископи*, IK „Gutenberg” Sofija 2011, ss. 159.

Iwan Božilow, autor omawianej publikacji, to jeden z najwybitniejszych, mediewistów bułgarskich, znany m. in. z klasycznej już pracy poświęconej Symeonowi Wielkiemu¹.

Prezentowana książka dzieli się na dwie podstawowe części. Pierwsza z nich, składająca się z dwóch rozdziałów (*Bălgarskata cărŭva 870-1018 g.: Ot archiepisko-*

¹ *Car Simeon Veliki (893-927): zlatnijat vek na Srednovekovna Bălgarija*, Sofija 1983. W ostatnim latach opublikował on m.in.: *Vizantijskijat svjat*, Sofija 2008; *Bălgarija i Dubrovnik: dogovorăt ot 1253 g.*, Sofija 2010; wraz z W. Gjuzelewem, *Istorija na Dobrudža*, t. II, *Srednovekovie*, Veliko Tărnovo 2004; wraz z A. Totomanow, I. Biljarskim, *Borilov sinodik. Izdanie i prevod*, Sofija 2010.

pija do patriaršija, s. 13-57; *Bălgarskata cърkva sled 1018 g.: ot patriaršija do avtokefalna archieskopija*, s. 58-92) poświęcona została losom arcybiskupstwa bułgarskiego od czasów jego powstania po rok 1186. Drugą część (*Spisăk na bălgarskite archiepiskopi*, s. 93-131) stanowi wydanie *Listy arcybiskupów bułgarskich*, bardzo interesującego i ważnego źródła do dziejów bułgarskiego Kościoła w IX-XII w. Tekst ten funkcjonuje również pod nazwą *Listy (Katalogu) Du Cange'a* (od nazwiska pierwszego wydawcy).

Wykład historii arcybiskupstwa bułgarskiego, na przestrzeni ponad trzech wieków, pomyślany został jako wprowadzenie do wszechstronnego przedstawienia treści *Listy arcybiskupów bułgarskich*. Autor, w syntetyczny sposób, ukazuje w nim kluczowe etapy w rozwoju bułgarskiego arcybiskupstwa, wiążąc je z tekstem wzmiankowanego źródła i zatrzymując się dłużej na kwestiach, które nie są w nauce jednoznacznie rozstrzygnięte. Przy roważaniu tych ostatnich nierazko przedstawia własne, oryginalne poglądy. Tak czyni choćby w sprawie wyniesienia za czasów Symeona I Wielkiego (893-927) bułgarskiego arcybiskupa do godności patriarszej, wskazując, że mogło to nastąpić już w 913 r. Osobiście nie wykluczam takiej możliwości, ale stoję na stanowisku, że wbrew twierdzeniom bułgarskiego uczonego nie da się tego uzasadnić przy wykorzystaniu istniejącego materiału źródłowego².

Najważniejszą częścią książki Bożiłowa jest publikacja *Listy arcybiskupów bułgarskich*. Została ona przygotowana w oparciu o dwa rękopisy (*Paris gr. 880, Moskwa. GIM.Sin. 286*), z którymi autor, jako jeden z nielicznych uczonych, miał możliwość pracować *de visu*. Trzeci rękopis *Tyrnovo 18*, z którym nie miał bułgarski uczonego możliwości pracować bezpośrednio, nie wnosi niczego nowego do treści wspomnianych dwóch manuskryptów. Nie wiadomo, kiedy dokładnie powstały wzmiankowane rękopisy, Datą *post quem* jest schyłek XII w. Co do daty *ante quem* toczy się dyskusja. Badacze w niej uczestniczący sytuują ją na czas między XIV a XVII w. Tekst napisany został w języku greckim i zawiera w wydaniu Bożiłowa 61 wersów.

I. Bożiłow, oprócz tekstu greckiego (s. 101-103), zamieścił tłumaczenie w języku bułgarskim (s. 104-105)³. Opatrzył go również solidnym komentarzem (s. 105-131).

Książkę uzupełniają podsumowanie (*Ot [internacionalno] edinienije kăm nacionalno razdelenie*, s. 132-146), dwa aneksy i bibliografia. Pierwszy z aneksów poświęcony jest pieczęciom arcybiskupów bułgarskich (s. 147-149). W drugim I. Bożiłow podejmuje kwestię ewentualnego pełnienia przez Ochrydę, w połowie XII w., funkcji stolicy temu Bułgaria, utworzonego jeszcze przez Bazylego II. Rozważania te podejmuje bułgarski badacz w kontekście faktu pełnienia, we wzmiankowanym czasie, przez Aleksego Dukasa Komnena, wnuka cesarza Nicefora Brienniosa, stanowiska duksa Ochrydy. I. Bożiłow dochodzi do wniosku, że Aleksey jako duksa Ochrydy mógł być

² M. J. Leszka, , *Symeon I Wielki a Bizancjum. Z dziejów stosunków bułgarsko-bizantyńskich w latach 893-927*, Łódź 2012.

³ Dysponujemy polskim tłumaczeniem tego źródła – *Katalog du Cange'a*, tłum. A. Brzostkowska, [w:] *Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian*, seria grecka, z. 4, *Pisarze z VIII–XII wieku*, wyd. eadem, W. Swoboda, Warszawa 1997, 4, s. 124–132, które z oczywistych powodów nie uwzględnił korektur dokonanych przez I. Bożiłowa.

albo zarządcą temu Bułgaria w kształcie terytorialnym wykreślonym przez Bazylego II (co oznaczałoby przeniesienie stolicy temu ze Skopije) albo „małego temu” Bułgaria, powstałego w wyniku podziału tego ostatniego, w skład którego wchodziła Ochryda i tereny wokół niej (s. 150-153).

Opublikowanie przez I. Bożilowa krytycznego wydania *Listy arcybiskupów bułgarskich* przyczyni się z pewnością do wzbogacenia wiedzy o losach bułgarskiego Kościoła w średniowieczu. Do tej publikacji źródłowej winni odwoływać się wszyscy ci, którzy podejmują w swoich badaniach problematykę statusu i dziejów bułgarskiej organizacji kościelnej w IX-XII w. Szkoda, że autor nie pokusił się o zaopatrzenie swojej książki w obcojęzyczne streszczenie. W tej sytuacji ta interesująca publikacja pozostanie znana przede wszystkim bułgarskiemu czytelnikowi i wąskiemu gronu zagranicznych specjalistów.

Mirosław J. Leszka

Nina Gagova, *Vladeteli i knigi. Učastieto na južnoslovianskija vladetel v proizvodstvoto i upotrebata na knigi prez Srednovekoviето (IX–XV v.): recepcijata na vizantijskija model*, Izdatelstvo „PAM Păblišing Kămpani” OOD, Sofija 2010, ss. 337 (*Istorija i knižnina*)

Praca Niny Gagowej, bułgarskiej uczoney, która przez kilka pracowała także w Polsce, stanowi próbę ukazania roli, jaką w procesie powstawania i upowszechniania książek odgrywali władcy bułgarscy i serbscy w IX–X oraz XIV–XV wieku⁴. Problem ten z rzadka podejmowany był przez badaczy i do tej pory nie doczekał się szerszego opracowania. Książka powstała w dużej mierze w oparciu o publikowane już teksty, z których część została na potrzeby omawianego wydawnictwa zmieniona⁵.

Praca dzieli się na cztery rozdziały, poprzedzone obszernym wstępem, poświęconym stanowi i perspektywie badań oraz bizantyńskiemu modelowi uczestnictwa cesarza w procesie produkcji i użytkowania książek. Podjęcie tej ostatniej kwestii jest konsekwencją faktu, że bizantyński wzór oddziaływał nader wyraźnie na zachowania południowoślowiańskich władców.

W rozdziale pierwszym (*Vladeteljat kao pazitel i razprostanitel na znaniето*, s. 44–94) badaczka zajęła się problemem działań władców południowoślowiańskich na rzecz upowszechniania wiedzy. W pierwszej części (*Carskata biblioteka v Preslav*

⁴ Nie można śledzić tej kwestii między XI a XIII w., co jest z jednej strony konsekwencją braku źródeł, z drugiej zaś tego, że przez większość XI i XII wieku nie istniała niezależna państwowość serbska i bułgarska.

⁵ Wykaz tych publikacji znajdzie Czytelnik na s. 296 omawianej pracy.